

L'ALTRA CARA DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ A CATALUNYA: LA VIOLÈNCIA CONTRA LA POBLACIÓ CIVIL (1705-1714)¹

JOSEP M. TORRAS I RIBÉ
Universitat de Barcelona

1. LES TURBULENCIES DELS PRIMERS ANYS DE LA GUERRA (1705-1706)

En l'anàlisi dels episodis de la Guerra de Successió en cap cas no podem perdre de vista que estem en presència d'un esdeveniment històric d'una enorme complexitat, que des dels seus orígens es desenvolupà en àmbits diversos, que s'encavalcaven de manera constant: com a disputa dinàstica entre Àustries i Borbons, però també com a conflicte d'interessos entre les potències internacionals, especialment Anglaterra, França i l'Imperi, que dirimien en aquesta guerra l'hegemonia a Europa, amb la particularitat que bona part dels episodis centrals del conflicte tingueren com a escenari principal la geografia catalana. I és prou sabut que la guerra —tota guerra— deixa sempre un rastre de violències i destruccions incontrolables sobre el territori i els seus habitants.

Aquesta superposició d'esdeveniments —dinàstics, polítics i militars— es posà de manifest d'una manera exemplar i incontrovertible en el transcurs de les turbulències dels primers compassos de la guerra a Catalunya, entre els anys 1705 i 1706. Efectivament, en l'espai de pocs mesos es produí el desembarcament aliat que propicià el triomf de 1705, la difusió de la revolta austriacista, seguida de la immediata contraofensiva de l'exèrcit de les Dues Corones de 1706, que es difongué de manera fulminant pel territori i posà setge a Barcelona, fracassada en darrer terme per la providencial arribada d'una nova flota anglesa, que desarticulà l'ofensiva borbònica i obligà Felip V a fugir en desbandada i refugiar-se a França. Amb el benentès que cadascuna d'aquestes alternatives militars, condicionades directament per l'actuació dels exèrcits aliats o borbònics, hauria pogut capgirar definitivament el desllorigador de la guerra i significar el triomf d'un bàndol o l'altre, tant a escala europea com peninsular.²

1. El text d'aquesta ponència forma part del projecte de recerca «La xarxa urbana catalana i les relacions transpirinenques en els segles XVII i XVIII», dotat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (ref. HAR2012-32655).

2. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales de Cataluña*, III, Barcelona, Joseph Llopis Imp., 1709, p. 520-550; Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1997-2002, I, p. 485-697, i II, p. 13-329; Antoni PORTA I BERGADÀ, *La victòria catalana de 1705*, Barcelona, Pòrtic, 1984, p. 311-516; Josep M. TORRAS I RIBÉ, «La difusió de la revolta austriacista a Catalunya (1705-1706): entre la lògica insurgent i l'estratègia militar aliada», a *Actes del Congrés*

Tenim notícia que en el transcurs de la invasió de 1706 es produïren episodis de violència a diverses poblacions, que podrien considerar-se inherents al trànsit reiterat de tropes d'un bàndol i l'altre sobre el territori. En concret s'acusava les tropes borbòniques del saqueig de masies i del robatori i la destrucció de collites a diversos llocs de les comarques del Segrià, la Noguera i l'Urgell i a les contrades properes a la ruta de penetració de l'exèrcit en direcció a Barcelona.³ Valdria la pena, però, de deturar-nos en l'escenari del setge borbònic de Barcelona i fer-nos la composició de lloc que durant unes poques setmanes, a cavall entre els mesos de març i abril de 1706, es produí una circumstància excepcional, que no es tornaria a repetir en tota la resta del conflicte, ni a Catalunya, ni a Castella, ni en els camps de batalla d'Europa: els dos adversaris dinàstics, l'arxiduc Carles d'Àustria i el duc d'Anjou, com l'anomenaven les fonts catalanes de l'època, es trobaven separats només per pocs quilòmetres de distància, l'un refugiat dins el clos de les muralles de Barcelona, i l'assetjador allotjat a una casa senyorial del terme de la llavors vila de Sarrià.⁴

L'Apostol Catalana a la Guerra de Successió 1705-1707, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Museu d'Història de Catalunya, 2007, p. 363-372; Josep M. TORRAS I RIBÉ, «1706: la primera ofensiva borbònica contra Catalunya», a Francesc ESPINET i Borja de RIQUER (ed.), *Josep Fontana: Història i projecte social: Reconeixement a una trajectòria*, 2, Barcelona, Crítica, 2004, p. 502-515.

3. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 69. L'exèrcit borbònic que participava en la invasió, que en la terminologia de l'època s'anomenà «la jornada de Cataluña», estava format per divuit mil soldats d'infanteria francesos i espanyols que havien de viure a expenses del territori, mentre que les tropes aliades (soldats anglesos i imperials) aquarterades a diversos llocs de Catalunya sumaven poc més de mil efectius, als quals s'haurien d'afegir membres de la Coronela gremial i miquelets i voluntaris de procedència diversa, que en total es podrien quantificar en sis mil combatents més. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Generalitat, Dietaris*, reg. 104, f. 299-3º, 1 d'abril de 1706; Vicente BACALLAR Y SANNA (marqués de San Felipe), *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey, Felipe V, el Animoso*, Madrid, 1957, col·l. «Biblioteca de Autores Españoles», núm. 99, p. 105-106; Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 553.

4. Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 173, *Annals Consulars*, III, f. 55v; Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 547-550; Vicente BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 105-106; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, p. 170-173 (2a ed.: Barcelona, 2007); Joaquim ALBAREDA, *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714)*, Vic, Eumo i Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2001, p. 137.

Va ser en aquestes circumstàncies d'incertesa política i volubilitat militar que es produïren les primeres actuacions conegudes de represàlia política de gran abast del govern de Felip V contra els catalans, en forma d'un projecte d'esquarterament radical de la geografia de Catalunya. Efectivament, sabem, per mitjà de documentació procedent d'arxius aragonesos, que el mes d'abril de 1706, pel que sembla amb la intenció de recompensar i afavorir la fidelitat aragonesa a la dinastia borbònica, la reina Maria Lluïsa Gabriela de Savoia, muller de Felip V, atorgà a aquell regne una gràcia per la qual es modificava el traçat de la frontera entre Aragó i Catalunya, que quedaria fixada a partir d'aquell moment en el curs de la Noguera Pallaresa, annexant a Aragó tot el territori existent entre les dues Nogueres, incloent-hi la mateixa ciutat de Lleida.⁵ Concretament, es proposava «desmembrar del Principado de Cataluña la Ciudad de Lérida, y todos los lugares y territorios que están entre los ríos Noguera y Cinca, incorporándolos al Reyno [de Aragón]». ⁶ Igualment la mateixa concessió reial incorporava a Aragó la ciutat de Tortosa, el seu port fluvial i el territori dels Alfacs, amb la qual cosa es donava compliment a una vella reivindicació aragonesa, que s'arrossegava des dels segles medievals, de tenir accés directe al mar. Concretament, en el text del privilegi es justificava la concessió «considerando se halla aquel Reyno [...] sin el beneficio del comercio y salida de sus frutos que le enriquezca, por la falta de puerto marítimo para extraerlos». ⁷ Si bé les poste-

5. Originàriament els límits fronterers entre Aragó i Catalunya, segons el geògraf Pere Gil, s'havien fixat en el curs del riu Cinca (Josep IGLÉSIES, *Pere Gil, S. I. (1551-1622), i la seva Geografia de Catalunya*, Barcelona, 1949, col·l. «Quaderns de Geografia», p. 152-153). El rei Jaume II, a les Corts de Saragossa de l'any 1300, annexionà a Aragó les comarques de la Ribagorça, el Sobrarb i la Llitera, i fixà els límits fronterers en el traçat de la Noguera Ribagorçana. Per al debat historiogràfic sobre el tema de la fixació de la frontera entre Aragó i Catalunya, vegeu Andrés GIMÉNEZ SOLER, «La frontera catalano-aragonesa», a *II Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Osca, 1920), p. 463-559; María de los Ángeles MASÍÁ DE ROS, «La cuestión de los límites entre Aragón y Cataluña. Ribagorza y Fraga en tiempos de Jaime II», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), xxii (1949), p. 161-181; Flocel SABATÉ I CURULL, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, 1997, col·l. «Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana», p. 281-313.

6. Archivo Municipal de Zaragoza, ms. 73, f. 78v-79. El privilegi, datat el mes d'abril de 1706, és reproduït per María Berta PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra de Sucesión*, I, tesi doctoral, Universidad de Zaragoza, 1995, p. 134-135.

7. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Consejos*, llibre 2051, f. 67-67v. Haig d'agrair la coneixença d'aquest document a la professora Carme Pérez Aparicio. Aconseguir una sortida directa al mar havia estat una reivindicació tradicional del regne d'Aragó. A la darrereria del segle XVII, per exemple, Diego José Dormer, canonge i ardiaca de la catedral de Saragossa, reclamava que s'atorguessin al regne d'Aragó drets preferencials de trànsit de mercaderies per embarcar-les des del port de Vinaròs. Vegeu Diego José DORMER, *Discursos histórico-políticos*, Saragossa, 1684. Sobre aquesta qüestió,

riors incidències de la guerra deixaren sense efecte aquestes concessions del govern de Felip V, que cal entendre com una descomunal represàlia política contra Catalunya, el seu contingut no deixava de ser revelador del sentiment d'animadversió de la monarquia borbònica contra els catalans, perquè en cas d'haver-se posat en pràctica aquesta proposta d'amputació territorial, sens dubte hauria representat la desaparició literal del Principat de Catalunya com a unitat geogràfica i política diferenciada.⁸

També durant aquesta mateixa ofensiva contra Catalunya dels exèrcits de les Dues Corones borbòniques, tenim notícies procedents de fonts militars franceses de què s'havien concebut projectes desorbitats de violència contra la població civil, en forma d'actuacions que s'haurien de qualificar de terrorisme militar pur i dur, tals com l'incendi i la destrucció de les poblacions del Principat considerades irreductibles, i la deportació dels seus habitants cap a zones allunyades, a fi d'assegurar el control i l'aquietament del país. En concret, el text proposava «bombarder et brusler 20 lieues autour d'y celles [villes], prendre tous les bandits revoltés qu'on pourrait attrapper, et les amener en France, dans les provinces esloignées des frontières». ⁹

Tanmateix, resulta difícil d'avaluar la virtualitat d'aquests projectes de represàlia exemplaritzant i devastació del territori, entre altres raons a causa de l'estrepitós fracàs de l'ofensiva borbònica i de la desbandada dels exèrcits de les Dues Corones, que impedí que es poguessin portar efectivament a la pràctica. Però sí que podem constatar que aquestes amenaces d'alguna manera arribaren a difondre's entre la població, en el que podria considerar-se un ardit intimidatori i de propaganda de guerra posat en pràctica per l'estat major de l'exèrcit de les Dues Corones. Segons Castellví, «el desorden [de las tropas borbónicas] se esparció volando por toda la Cataluña, abultando el caso con tan lastimosas circunstancias, [que] intimidaron y enfurecieron los naturales [...]». Era tanto el horror que a tres

vegeu també Ignacio de Asso, *Historia de la economía política de Aragón*, Saragossa, Francisco Magallón, 1798, p. 222-225 (Reed.: 1947); Jaime CARRERA PUJAL, *Historia de la economía española*, II, Barcelona, Bosch, 1944, p. 460; Pere MOLAS RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977, p. 52.

8. Projectes d'esquarterament de la geografia catalana han estat presents en l'ideari de sectors determinats de la política espanyola fins als nostres dies. El darrer que tenim documentat data de setembre de 2013, quan una denominada Asociación Militar Española plantejava la conveniència de trossejar el territori de Catalunya, a fi de mantenir-la irremissiblement dintre de l'esfera de l'Estat espanyol (*La Vanguardia*, núm. 47398 (14 setembre 2013), p. 16).

9. Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes (SHAT), París, A-1, 1978, núm. 249, Ms. Fallet. Reproduït per Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V: De la conspiració a la revolta, 1700-1705*, Barcelona, Vicens Vives i Fundació La Caixa, 1993, p. 331, nota 9.

horas de la carrera del ejército los moradores desamparaban los pueblos y tomaban las armas». ¹⁰ També es pot constatar que aquestes amenaces i projectes de represàlia arribaren a tenir ressò en la literatura popular de l'època, segons la qual els soldats borbònics que participaven en l'ofensiva de 1706 «caminaban pregonando, con iracundos acentos, que no han de quedar con vida niños, mugeres ni viejos [...] jurando una y otra vez de pasarlo a sangre y fuego, y dueños de lo mejor, poblarla otra vez de nuevo». ¹¹ Certament que aquests temors que es difonien entre la ciutadania no eren en absolut infundats. Per exemple, en els anys posteriors l'estat major borbònic arribà a concebre un pla de deportació de Lleida dels veïns considerats proclius al bàndol austriacista, i repoblar la ciutat amb famílies procedents de Galícia. Concretament, el comte de Louvigny proposava a José de Grimaldo, secretari d'estat de Guerra, ¹² que «el mayor Servicio del Rey fuera que Su Magd. enviase a esta plaza una buena colonia de Galicia por habitar esta ciudad [Lleida] y país, [y] hechar todos los mal afectos [de] la ciudad». ¹³

Sigui com sigui, tant la proposta d'esquarterament i amputació del territori, com la represàlia exemplaritzant que representava el projecte d'incendi de poblacions i la deportació a gran escala dels habitants, pensem que posen de manifest que, al marge de l'antagonisme dinàstic que havia donat origen al conflicte successori, en l'entorn cortesà de Felip V i entre els comandaments militars dels exèrcits de les Dues Corones existia un manifest sentiment d'animadversió contra Catalunya, que resultava premonitori dels excessos i les brutalitats que acabarien executant-se en els anys posteriors, especialment a partir de 1713.

2. CATALUNYA DESPRÉS DE LA BATALLA D'ALMANSA: LES MALVESTATS DE LA GUERRA CONTRA LA POBLACIÓ CIVIL (1707-1713)

Després d'un curt període de relativa calma militar, el fracàs de l'ofensiva aliada sobre Madrid de l'hivern de 1707, que comportà de retop la caiguda dels regnes

de València i Aragó en poder dels borbònics, ¹⁴ convertí novament Catalunya en el teatre principal de la guerra en territori peninsular, i féu témer les autoritats catalanes i imperials que es produiria una imminent ofensiva en gran escala dels exèrcits de les Dues Corones: «invadido el país, sin estorbo de fortaleza alguna, los enemigos pueden dexarse ver delante de estas murallas de Barcelona». ¹⁵ Per definir aquest nou mapa del conflicte va fer fortuna entre els contemporanis la dita que «quan el mal ve d'Almansa a tots alcança». ¹⁶ Efectivament, amb el gruix de l'exèrcit aliat derrotat i en desbandada, l'ofensiva borbònica no es deturà a la línia fronterera, sinó que s'endinsà profundament en la geografia catalana, ¹⁷ amb l'objectiu prioritari de posar setge als únics punts fortificats que s'interposaven en el seu avenç Catalunya endins: la ciutat de Lleida, que fou conquerida el 14 de novembre de 1707, i l'obligat cap de pont de Tortosa, assetjat i expugnat el 9 de juliol de 1708. ¹⁸

En l'ofensiva contra les dues ciutats, al marge dels aspectes estrictament militars, es reproduïren actuacions de violència extrema executades com a represàlia exemplaritzant contra la població civil. Són prou con-

14. Pedro VOLTES BOU, «Las dos ocupaciones de Madrid por el Archiduque Carlos de Austria», *Boletín de la Real Academia de la Historia* (Madrid), CLI-1 (1962), p. 61-83.

15. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 82-3º, punt 15; ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 98-3º, 19 de novembre de 1707. Vegeu també Dietari de l'Antic Consell Barceloní (DACB), xxvi, p. 212-213.

16. Sembla que la citació genuïna, que circulà a l'època per les terres del País Valencià, era en realitat «Quant el mal està en Almansa a tots alcança». Vegeu Joaquim MARTÍ I GADEA, *Diccionario general valenciano-castellano*, II, València, Imp. José Canales, 1891, p. 1207 (reed. facsímil). Vegeu també Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, VII, Palma de Mallorca, Moll, 1977, p. 138.

17. Sobre aquesta nova configuració del front de guerra a Catalunya, vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ, «Catalunya després de la batalla d'Almansa: els desastres de la guerra contra la població civil», *Pedralbes* (Barcelona, Universitat de Barcelona), núm. 24 (2004), p. 311-334.

18. Sobre les incidències dels setges de Lleida i Tortosa, vegeu BC, ms. 173, *Annals Consulars*, III, f. 62-66v; Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 595-599 i 604-605; Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 388-403 i 526-542; BC, *Bonsoms*, núm. 2998; Eugenio Gerardo LOBO, *Sitio, ataque y rendición de Lérida, que a los pies del Serenísimo Señor Don Luís Fernando, Príncipe de Asturias, consagra por mano de la Excm. Sra. Duquesa de Osuna*, Saragossa, 1707; BC, *Bonsoms*, núm. 5769: «Haviendo el Señor Duque de Orléans atacado la Plaza de Tortosa, cuyas trincheras abrió el día 10 de junio de 1708, empezó a jugar las baterías el 20 del mismo mes»; Vicente BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 146-147 i 155-156; E. ARDERIU I VALL, «Siti de Lleida pel duc d'Orléans», *Butlletí del Centre Excursionista de Lleida* (Lleida), 1910-1911; L. Aurea JAVIERRE, «Las cartas del Duque de Orléans a Felipe V sobre el sitio de Lérida en 1707», *Ilerda* (Lleida), IV (1946), p. 93-119; Patricio PRIETO LLOVERA, *Los sitios de Lérida*, Lleida, 1954; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, 1999, p. 194-202; Òscar UCEDA, *Lleida, 1707: La ciutat massacrada*, Lleida, La Clamor, 2007.

10. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 69.

11. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Sec. Graf. Bar, GIR-4: «Ostenta una devota, y obligada pluma, dever la Excelentíssima Barcelona, su total defensa, en el asedio deste año 1706, a la Protomartyr de España, y Patrona de aquella Ciudad, la Invictíssima Virgen Santa Eulalia» (Barcelona, Bartholomé Giralt, 1706).

12. José Antonio ESCUDERO, *Los secretarios de estado y del despacho*, III, Madrid, Instituto de Estudios Administrativos, 1976, doc. 34, p. 662-664.

13. AHN, *Estado*, lligall 798, 5 de gener de 1710, Louvigny a Grimaldo. Reproduït per Adrià CASES IBÁÑEZ, *La Guerra de Successió a les terres de Ponent*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2014, p. 158.

guts els trets d'acarnissament, amb l'execució sumària dels capdavaners de la resistència, posats en pràctica per les tropes franceses del duc d'Orleans durant el setge de Lleida, descrits com d'una crueltat mai no vista per Feliu: «no puedo omitir la noticia de la crueldad executada por los franceses al entrar en la Ciudad, con la gente de todos los estados que se habían retirado a la Iglesia del Rosario, pues se pasaron a filo de espada casi todos, y fueron muy raros los que pudieron librarse de la cólera francesa».¹⁹ Castellví, per la seva banda, en la descripció del setge s'entreté a descriure els detalls del saqueig a què fou sotmesa la ciutat: «el amanecer del día 13 el duque de Orleans entró en la Ciudad [...] Sufrieron saco los templos de Santo Domingo, Santa María Magdalena, San Andrés y otros. Todo padeció contingencia [...]. En el convento de Santo Domingo pasaron a cuchillo algunas personas, [y] dieron fuego a 50 casas de los más señalados ciudadanos. El pillaje y saqueo fue muy considerable, [y] por el espacio de ocho días continuó el saco».²⁰ Amb el benentès que la brutalitat dels incendis i el saqueig als quals va ésser sotmesa la ciutat de Lleida foren executats després d'haver-se signat la capitulació que rendia la plaça, entre el duc d'Orleans i el príncep Enric de Darmstadt.²¹ A més, hauríem d'ésser conscients que la brutalitat de l'ofensiva borbònica no s'havia limitat a les operacions del setge pròpiament dites, sinó que les tropes de les Dues Corones s'esmerçaren durant setmanes a l'espoli i la devastació del territori proper a la ciutat, en actuacions d'autèntica terra cremada: «lo enemich ha atacat tots los caminos, [y] devastat, destruït y robat, [y] los estragos que lo enemich ha ocasionat en aquesta horta són numerosos, puix no deïxe arbres, canems, vinyes y tot quant pot ser útil, per poch que sie».²²

Una vegada assegurat el control d'aquestes estratègiques places fortes, en el nou escenari militar de la conquesta de Catalunya sembla haver-se produït un transcendental canvi en la percepció de la guerra per part de l'estat major borbònic.²³ Efectivament, en lloc de prosseguir les operacions en direcció a Barcelona,

tal com s'havia executat l'any 1706, els comandaments dels exèrcits de les Dues Corones deturaren l'ofensiva i s'esmerçaren a dissenyar zones d'ocupació segura i permanent en els territoris novament conquerits, que comprenien bona part de les comarques del Segrià, la Noguera, l'Urgell, la Segarra i la zona del Baix Ebre.²⁴ La teòrica línia divisòria entre les àrees d'influència dels dos exèrcits, sotmesa a considerables fluctuacions estacionals, durant els anys centrals del conflicte arrencava de la ciutat de Tortosa; s'endinsava cap a l'interior per les comarques del Priorat, el Baix i l'Alt Camp i la Conca de Barberà; arribava a la rodalia de Cervera, i continuava fins a Solsona, Agramunt i Ponts; més enllà, la línia del front es difuminava considerablement per les terres del Bages i del Berguedà, fins a les proximitats del castell de Cardona, reducte austriacista per excel·lència en les terres de la Catalunya central.²⁵ En els mesos posteriors s'afegiren a aquestes contrades en litigi les terres frontereres amb França (la Cerdanya, el Gironès i l'Empordà), inquietades per les ofensives estacionals dels exèrcits del duc de Noailles, que s'endinsaven sense excessives dificultats fins a les rodelies de la Seu d'Urgell.²⁶ És a dir, en la percepció que en tenien les fonts catalanes de l'època, l'any 1708, després d'aquest avançament de les seves línies per tot el país, «el enemigo ha devastado diferentes territorios, dominado de las tres partes una del Principado, [y lo] ha puesto en tal miseria que con la estrechez del territorio y falta de medios, a no prevenirse en lo futuro se seguirá grave perjuizio».²⁷

En aquest nou escenari, en què es detecta arreu un virtual encavalcament entre les tropes dels dos exèrcits, més que grans batalles el que es produïa eren operacions de guerra de baixa intensitat, especialment ofensives estacionals dels exèrcits borbònics de primavera i estiu, que eren contingudes amb penes i treballs per les dotacions imperials acantonades en el territori. Com havia de reconèixer el mateix arxiduc l'any 1708, «el enemigo ha penetrado este Principado por todas las fronteras, sin que las tropas que componen mi exér-

19. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 599.

20. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 395-396. La violència contra la població civil executada per les tropes borbòniques durant el setge de Lleida encara era recordada amb temor pels habitants de la ciutat a mitjan segle XVIII. Vegeu Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, II, Tàrrrega, Francesc Camps Calmet, 1972-1974, p. 586.

21. Sobre el contingut de la capitulació, vegeu BC, *Bonsoms*, núm. 5759, «Artículos de las capitulaciones del castillo de Lérida y fuerte de Gardeny, entre Su Alteza Real el Señor Duque de Orleans, de una parte, y Su Alteza el Señor Príncipe de Hssia Darmstadt, comandante general de dicha Plaça», 4 f.

22. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 47-5è.

23. Sobre els debats entre els generals borbònics pel que fa al disseny de l'ofensiva contra Catalunya, vegeu Vicente BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 180-181.

24. Sobre la delimitació de les zones d'ocupació borbònica de Catalunya en els anys centrals de la guerra, vegeu ACA, *Generalitat, Esborrany dels Dietaris*, reg. 315, s. f., 19 de desembre de 1710; AHN, *Estado*, lligall 410-1, 7 de març de 1711, informe de José Vallejo a Grimaldo.

25. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 610 i 614; Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 216 i 405. Un resum argumentat de l'estat major borbònic sobre les fluctuacions de la línia de separació entre els dos exèrcits, a AHN, *Estado*, lligall 383, 25 de febrer de 1710, T'Serclaes a Grimaldo.

26. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 595-597 i 602; Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 418-420 i 542-545, i III, p. 42-44 i 46. Descripció d'algunes d'aquestes operacions a Alfred BAUDRILLART, *Philippe V et la Cour de France*, I, París, Typographie Firmin-Didot, 1890, p. 410-411. També Vicente BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 155.

27. DACB, xxvi, p. 234.

cito, y las de los aliados, vasten no solo a rechazarlos, pero ni a la precisa resistencia».²⁸ Això vol dir que per primera vegada les terres de la rereguarda catalana havien deixat d'ésser una zona protegida i segura, i a partir d'aquest nou escenari pràcticament tot el país començava a estar exposat a les malvestats posades en pràctica pels exèrcits de les Dues Corones, i la mateixa Generalitat expressava en to de queixa que «no hay comarca que esté libre de las invasiones del enemigo, quien ha practicado su crueldad y furor en la mayor parte del Principado».²⁹

En aquestes circumstàncies d'empantanament militar, en què any rere any les operacions dels dos exèrcits es resumien en incursions limitades i ofensives estacionals, l'estat major borbònic semblà haver arribat a la conclusió que les guerres no es guanyaven solament a les grans batalles, sinó també a les terres de la rereguarda, i començaren a aplicar tècniques d'allò que avui anomenaríem guerra psicològica, consistentes a posar en pràctica represàlies militars indiscriminades sobre el territori, d'una violència i un acarnissament inimaginables, amb l'única finalitat de provocar el terror i la demoralització de la ciutadania, i aquesta intencionalitat va ser perfectament percebuda pels contemporanis. Hem de constatar, però, que si bé les al·lusions a aquests actes de vandalisme dels exèrcits de les Dues Corones són freqüents en les obres generals, resulten en canvi molt difícils de verificar documentalment de manera inequívoca. Efectivament, amb molta freqüència les notícies sobre els saqueigs i les extralimitacions de les tropes les coneixem a través de cronistes i dietaristes, i de manera sorprenent la majoria de vegades resulta difícil fer el seguiment dels mateixos fets en la documentació de proximitat continguda en els arxius locals i comarcals,³⁰ sigui a causa de les destruccions ocasionals provocades per les mateixes incidències de la guerra (incendis, saqueigs, lluites de faccions, intrigues locals, etc.), sigui per les esportades documentals ordenades pel règim borbònic quan acabà el conflicte, per mitjà de les quals es pretenia requisar i destruir tota la documentació referida a les actes i els escrits del temps del govern intrús, i en el cas que «no se pudiera separar ni rasgar cómodamente», s'ordenava que «se borren ante testigos fidedignos, en tal modo que no se puedan leer».³¹

Malgrat aquestes carències, el creuament entre les diverses fonts disponibles, tant procedents de les obres generals com dels arxius municipals, permet dibuixar

un quadre aproximat de les malvestats provocades per les tropes de les Dues Corones i dels saqueigs indiscriminats als quals eren sotmesos els habitants de la ruralia. En termes generals, la simple presència de les tropes sobre el territori portava associada la necessitat de procedir, arribat l'estiu, a la requisita de les collites de les diverses contrades. Tenim notícia, a través de les mateixes fonts militars borbòniques, de l'execució d'operacions en gran escala que any rere any assolaven el territori per apropiarse de la producció cerealista de les diverses contrades. Algunes les coneixem en detall. L'agost de 1708, per exemple, el duc d'Orleans va destinar un veritable exèrcit, de més de quatre mil soldats, a requisar coactivament les collites de les comarques de la Segarra i l'Urgell, considerades el veritable graner de les terres de la Catalunya central.³² A l'estiu de 1709, les tropes del duc de Noailles destinaren vuit-cents efectius a segrestar les collites del Gironès i l'Empordà i s'apropriaren d'un volum superior a les trenta mil quarteres de blat.³³ Igualment, l'any 1711, el duc de Vendôme ordenà la confiscació sistemàtica de les collites de l'extens territori situat entre Balaguer i Fraga, és a dir, la zona d'ocupació permanent de l'exèrcit borbònic fronterera amb Aragó, amb llicència per escorcollar les masies i requisar tots els cereals emmagatzemats a les cases de pagès, amb l'amenaça de greus represàlies per als contraventors que oposessin resistència o intentessin ocultar les seves reserves alimentàries.³⁴ I encara s'haurien d'afegir a aquestes requisites sistemàtiques els freqüents segrests de collites perpetrats també pels exèrcits aliats i les tropes imperials.³⁵ Tot i que no disposem de gaires testimonis documentals sobre el tema, hem d'entendre que aquestes requisites esdevingueren una pràctica rutinària durant tots els anys de guerra i que deixaven sumits en la indigència les famílies i els habitants de pobles i caserius disseminats pel territori, i probablement calgui considerar aquestes requisites coactives com el desencadenant de les penúries alimentàries i les crisis de mortalitat detectades en els llibres sagramentals de moltes parròquies durant aquells anys.³⁶

32. AHN, *Estado*, lligall 352, doc. 25, 16 d'agost de 1708.

33. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 107, f. 260-1°, 19 d'agost de 1709. Denúncies posteriors sobre aquesta requisita de cereals a AHCB, *Libro 6° de Consultas de la Real Audiencia*, f. 55v-56.

34. AHN, *Estado*, lligall 496, ordres del duc de Vendôme, 22 d'agost de 1711.

35. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, 1999, p. 241. Vegeu també Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714): Una institució decisiva en la política catalana*, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch, i Lleida, Pagès Editors, 2008, p. 148 i 154.

36. Referències sobre aquest tema a Valentí GUAL I VILÀ, *La família moderna a la Conca de Barberà*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1993, p. 322-324; Valentí GUAL I VILÀ, «Les crisis demogràfiques de la primera meitat del segle XVIII a la Conca de Barberà», *Aplec de Treballs* (Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà), núm. 12 (1994), p. 105-124.

28. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 105, f. 493-1°

29. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 107, f. 270-2°, 13 d'octubre de 1709.

30. Josep M. TORRAS I RIBÉ, «Fonts oficials i fonts del territori: la diferent percepció de la Guerra de Successió a Catalunya (1707-1711)», a Jaume DANTÍ (coord.), *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011, p. 283-314.

31. AHCB, *Consultas de la Real Junta*, 1716, s. f.

Davant aquestes operacions de requisita sistemàtica de collites, l'any 1709 la Generalitat denunciava a l'arxiduc «el deplorable estado en que se halla el Principado, [con] la mayor estrechez por las inconmensurables cantidades de granos que ha sacado el enemigo».³⁷

Deixant de banda aquestes actuacions genèriques, que podien afectar el conjunt dels habitants de territoris extensos, també tenim notícies sobre actes de violència i pillatge de les tropes borbòniques sobre poblacions i contrades més reduïdes, que coneixem a través de notícies fragmentàries i indirectes. Castellví, per exemple, descriu que sovint les seves informacions provenen «de sugetos de los cuales muchos se hallaron en los hechos, y otras de gente imparcial y verídica de aquellos confines».³⁸ Els testimonis sobre aquestes actuacions resulten recurrents de nord a sud del territori. Segons Feliu, a la zona del Gironès i l'Empordà «las tropas francesas molestaban al país con saqueos, hurtos e incendios, paseaban por el Ampurdán, saquearon la vecindad del río Fluvià, atacaron Bañolas, [y] también padecieron Ultramort, Santa Llogaya, Rabós, Vilamarí y Bâscara».³⁹ Castellví, per la seva banda, descriu amb detalls addicionals aquestes mateixes operacions d'extorsió i saqueig contra la població civil portades a terme per les tropes del duc de Noailles en aquests anys centrals de la guerra: «los lugares del Ampurdán sufrían la violencia de que les quitasen los trigos, [y] los enemigos atacaban los pueblos, y tomaban los justicias y jurados para [obligar] a la pronta paga de las contribuciones».⁴⁰ I a l'estiu de 1709 els jurats de Girona informaven a la Generalitat que «el enemigo se mantenía acampado desde Torroella de Mongrís asta Verges [...] reduciendo con amenazas los pueblos de aquella cercanía, [y] del lugar de Bordils se llevó unas dos mil quarteras de trigo y saqueó todas las casas de dicho lugar, como lo ha hecho en otros lugares sercanos a su campo, y se temía habría executado las mismas hostilidades a la parte de Bañolas».⁴¹ En el transcurs d'aquestes mateixes ofensives estacionals, poblacions importants com Figueres, per exemple, van ésser ocupades reiteradament per l'exèrcit de les Dues Corones. I el mateix s'esdevingué a altres poblacions de la zona, com la mateixa ciutat de Banyoles.⁴²

37. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 107, f. 270-2°, 13 d'octubre de 1709.

38. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 541.

39. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 594 i 639.

40. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, II, p. 615-618 i 625-648.

41. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 107, f. 260-1°, 19 d'agost de 1709. Vegeu també DACB, xxvi, p. 314-315.

42. Luis G. CONSTANS, «Una crónica inédita de la Guerra de Sucesión en Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* (Girona), v (1950), p. 15; Sebastià CASANOVAS I CANUT, *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1978, p. 20-21.

Una altra zona molt castigada per aquests saqueigs de poblacions i extorsió dels habitants es localitzava a les rodalies de Cervera, Tàrrrega, Bellpuig i Agramunt, on també s'encavalcaven els exèrcits borbònics i imperials, amb una violència tan persistent i reiterada que provocava fins i tot la fugida dels habitants i l'abandonament dels conreus. Com assenyalava un informe de la Generalitat de l'any 1708, «los enemigos han saqueado todo el llano de Urgel, asta las sercanías de Cervera, importantísimo país por su abundancia, [pero] sin sus habitantes, que los más dexaron sus casas [...] expuestos a los rigores de la guerra».⁴³ La percepció de les fonts de l'època era que aquestes malvestats no solament eren conseqüència dels combats i les escaramusses estacionals, sinó que existia la fonamentada sospita que la majoria de vegades els saqueigs i les extorsions de les tropes borbòniques eren indiscriminats, concebuts únicament amb l'objectiu de fer mal i acovardir els habitants de la ruralia, com a arma intimidatòria per provocar el derrotisme de la població. Com s'assenyalava explícitament en els *Annals Consulars*, «las correrías dels enemichs tenen per objectiu debastar lo Pahís».⁴⁴ I Feliu ratificava aquesta mateixa percepció l'any 1709, quan deia que «los enemigos campeaban a discreción en los lugares abiertos, llenándoles de estragos y vilipendios, [y] estas correrías fueron contra los pueblos, obrando atrocidades indignas de referirse».⁴⁵

Tanmateix, l'evidència d'aquesta presumpció ens la proporciona la documentació procedent dels mateixos arxius borbònics. Davant els múltiples abusos comesos pels exèrcits de les Dues Corones a la zona a cavall entre les comarques de l'Urgell, la Segarra i el Solsonès, les autoritats municipals i els rectors de les parròquies de Pinós, el Miracle, Sanaüja, Torà, Biosca, Conill, Claret, Ivars d'Urgell i altres, adreçaren sengles denúncies al govern de Felip V per queixar-se dels saqueigs reiterats als quals eren sotmesos i de la violència sacrílega de les tropes. Segons la queixa del rector de la parròquia de Sant Pere de Mirambell, per exemple, «el lugar fue enteramente saqueado, sin librarse de esta violencia la yglesia».⁴⁶ Davant la repetició d'aquestes denúncies, les autoritats borbòniques ordenaren obrir una investigació judicial per escatir la justesa de les queixes. El resultat de les enquestes va esdevenir literalment demolidor. El marquès de Valdecañas, encarregat

43. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 82, punt 13; ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 136-1°, 2 d'abril de 1708. Sobre aquestes violències de les tropes, vegeu també Antoni BACH I RIU, *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al pla d'Urgell*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1972, p. 187; Josep M. SEGARRA I MALLA, *Recull d'episodis d'història targarina des del segle XI al XX*, Tàrrrega, Francesc Camps Calmet, 1973, p. 117.

44. BC, ms. 173, *Annals Consulars*, III, f. 71.

45. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 593 i 596.

46. Archivo General de Simancas (AGS), *Gracia y Justicia*, llibre 357, f. 32, juliol de 1710, pàssim.

de portar a terme les indagacions sobre el terreny, en el seu informe donava per bones i confirmava plenament les queixes dels pagesos i habitants de la rodalia, i assenyalava que «las tropas han cometido toda suerte de desórdenes [...] porqué todos roban, violentan y son incendiarios [...] poniendo fuego y arruinando las casserías y poblaciones, [y] los soldados han executado todo lo que podían hacer sin temor ni piedad, [y] es para causar horror y espanto en el pecho de los más posehidos de dureza y olvido». I respecte a l'autoria dels fets, arribava a la conclusió irrefutable que aquests actes de violència de les tropes contra els pagesos i vilatans havien estat instigats pels mateixos oficials borbònics com a arma de guerra, amb la intenció de terroritzar els habitants de les contrades frontereres entre els dos exèrcits i provocar desànim i derrotisme. Segons la seva anàlisi, obtinguda després d'interrogar testimonis diversos, «los saqueos, estrujos y violencias cometidas [...] horrorizan tanto por lo que son, como por verlas autorizar de los oficiales».⁴⁷

Podríem considerar, però, que aquest quadre de la violència exercida sobre la població civil és encara notòriament incomplet. Efectivament, per fer-nos una idea cabal de la penúria i constant inseguretats que es vivien en el territori en els anys centrals de la guerra, hauríem de considerar que també les tropes aliades i imperials vivien sobre el terreny, i robaven collites, saquejaven masies i cases aïllades i extorquien els habitants de la ruralia.⁴⁸ El mateix Feliu descriu de manera reiterada aquest quadre de violència de la qual ningú restava immune: «en este tiempo padeció Cataluña extraordinarias extorsiones, no solo de los enemigos, sino tambien de parte de nuestras tropas [...] en la villa de Pons saquearon los franceses lo que avían recogido los paysanos, [pero] hizieron lo mesmo los nuestros en otros lugares, todo en daño de Cataluña; los saqueos afectaron el Urgel, la Segarra, y hasta la Llacuna, con grande desorden y mayor sentimiento».⁴⁹ I ratificant aquestes notícies aportades per Feliu, els anys 1707 i 1708 les autoritats municipals de Tàrrrega denunciaven a la Generalitat aquesta violència dels uns i els altres, i «los molts saqueos que sens pietat obraren los enemichs, [però] lo Real exèrcit també estigué allí, talant lo terme y robant en la vila lo que los enemichs hi havien deixat».⁵⁰ Tota la documentació disponible es

fa ressò de les malvestats ocasionades per aquesta presència incontrolable de soldats sobre el territori. Com assenyalaven de manera recurrent les fonts de l'època, tant borbònics com imperials vivien a expenses dels pagesos i vilatans, i saquejaven arreu masies i collites. A les terres del Gironès la documentació descriu com una autèntica plaga la presència de les tropes dels dos exèrcits sobre el territori, que ocasionaven «gran detriment del pahys y destrucció de la terra, que uns pelavan per un costat y los altres del altre».⁵¹ I a la zona lleidatana, el pagès Aleix Ribalta, del Palau d'Anglesola, feia constar la seva desolació per les extralimitacions de les tropes d'un signe i l'altre, «[que] feien molt mal al país; lo un dia venien las partidas [borbòniques] de Lleyda; altres dias venien les de Carlos III, y entre uns y altres no nos deixaven cosa».⁵² Com a confirmació d'aquests estralls i malifetes de la soldadesca, el mateix Feliu no s'estava de fer constar que, a causa de les penallitats de la guerra, «los catalanes quedaban pobres y desnudos», és a dir, indefensos davant les escomeses dels uns i els altres.⁵³

Les conseqüències d'aquesta promiscuïtat dels exèrcits sobre el territori, i els abusos i les extralimitacions de les tropes sobre la ciutadania, ens permeten percebre una altra vessant del cost de la guerra sobre la població civil, que normalment ha passat desapercibuda per als historiadors, i sovint resulta indetectable: el cost dels allotjaments i la manutenció de les tropes, que havien de pagar els pagesos i habitants de les diverses contrades. Efectivament, les tropes vivien a expenses del territori i s'havien de proveir de menjar, palla, farratge per als animals, llenya, etc., sense comptar la fiscalitat extraordinària —de guerra, es deia— que es recaptava coactivament entre la ciutadania. Per fer front a aquestes despeses, els comuns i les universitats sovint s'havien d'endeutar per mitjà de censals, i també havien d'imposar taxes i contribucions entre els veïns, en forma d'onzenes, vintenes, trentenes, etc., sobre les collites i els arrendaments urbans, i tot plegat repercutia en un fort i generalitzat endeutament comunal.⁵⁴ Sobre aquest procés de misèria i empobriment col·lectiu a causa de les incidències de la guerra, per exemple, les autoritats de Corbera de Llobregat declaraven l'any 1735, és a dir, dos decennis després de la fi del conflicte, haver hagut d'imposar als veïns un trentè sobre els comestibles, a fi de poder pagar les

47. AHN, *Estado*, lligall 411, Hinojosa a Grimaldo, informe del marquès de Valdecañas, octubre-novembre de 1711.

48. Segons un informe de la Conferència dels Comuns, «las tropas del Real ejército [...] en sus tránsitos han practicado y practican saqueos, robos y talas de frutos» (ACA, *Generalitat, Dietaris*, f. 270-2º, 13 d'octubre de 1709).

49. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 611-612.

50. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 105, f. 499-1º i 3º, 26 de juliol de 1707; ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 136-1º, 2 d'abril de 1708.

51. Luis G. CONSTANS, «Una crónica inédita de la Guerra de Sucesión en Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, v (1950), p. 13.

52. Reproduït per Òscar UCEDA, *Lleida, 1707...*, 2007, p. 33.

53. Narciso FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *Anales...*, III, p. 612.

54. Llorenç FERRER I ALÒS, «Pagar les guerres. Una càrrega fiscal sobre els ajuntaments catalans en els segles XVII i XVIII», a *Després de les Noves Plantes: Canvis i continuïtats a les terres de parla catalana: Actes del IX Congrés de la CCEPC*, Valls, Cossetània, 2014, p. 70-78.

pensions dels censals contrets durant els anys de la guerra.⁵⁵

Finalment, no podem deixar de mencionar, encara que sigui un tema escabros i delicat, l'actuació d'algunes de les tropes catalanes involucrades en el conflicte (miquelets, fusellers i voluntaris d'extracció diversa), considerades pels contemporanis com una barreja de patriotes i malfactors, que exercien una espècie de violència latent o en sordina sobre les zones de la rereguarda on estaven acantonats. Totes les fonts disponibles coincideixen a descriure aquests combatents com a rústecs, indisciplinats i violents, i se'ls acusava sovint de fer la guerra pel seu compte.⁵⁶ Entre la documentació de l'època resulten freqüents les queixes dels habitants de la ruralia sobre els abusos i les extralimitacions d'aquestes tropes irregulars, i la seva presència en el territori suscitava arreu preocupació i intranquillitat.⁵⁷ Per exemple, Francesc Gelat, pagès de Vall Xirau, deixà escrit que els pagesos i vilatans tancaven i barraven portes i finestres tan bon punt tenien notícia de la proximitat d'aquests escamots armats: «los comuns no sabian què fer, perquè [los miquelets] feian tan mal com los enemichs».⁵⁸ Aquesta opinió era ratificada per les autoritats municipals de Solsona: «los excessos que per estos veynats ejecutan cada dia las partidas de voluntaris [y] fusellers són tals que obliguen als paisans a deixar las pròpies cases, robant y pillant no sols los grans y gènere de manteniments, sinó també lo demés que els agrada».⁵⁹

55. ACA, *Real Audiencia, Consultas*, reg. 156, f. 125v-126, 15 de setembre de 1735.

56. Per a la caracterització d'aquestes tropes irregulars, vegeu Francesc de CASTEL·LÍ, *Narraciones históricas*, I, p. 598, i II, p. 642; María Teresa PÉREZ PICAZO, *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, I, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1966, p. 283; Núria SALES, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers: Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Barcelona, Empúries, 1984, p. 105-109; Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V...*, 1993, p. 25-26; Antonio ESPINO LÓPEZ, «L'evolució de les forces auxiliars durant la Guerra de Successió a Catalunya, 1705-1714. El cas dels miquelets i dels voluntaris», *Afers* (Catarroja), núm. 52 (2005), p. 542; Antonio ESPINO LÓPEZ, «La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió», *Manuscrits* (Bellaterra), núm. 24 (2006), p. 140.

57. Sebastià CASANOVAS I CANUT, *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, 1978, p. 47; Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials de la marina de la Selva*, Barcelona, Curial, 1993, p. 87; Antonio ESPINO LÓPEZ, «L'evolució de les forces auxiliars durant la Guerra de Successió a Catalunya, 1705-1714. El cas dels miquelets i dels voluntaris», *Afers*, núm. 52 (2005), p. 542; Josep BUSQUETS I CASTELLA, *Gironella i la Guerra de Successió*, Gironella, Ajuntament de Gironella, 1993, p. 36-52; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, 1999, p. 206-215.

58. Text reproduït per Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials...*, 1993, p. 87. Opinió semblants eren expressades per la Conferència dels Comuns. Vegeu també Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns...*, 2008, p. 156.

59. Reproduït per Francesc SERRA, *Cardona (1705-1714): La resistència a l'interior*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2014, p. 73.

Entre la documentació de la Generalitat es troben queixes sovintejades de les autoritats de diverses poblacions sobre les violències i extorsions posades en pràctica a diverses contrades del nord de Catalunya per les partides de miquelets dels germans Alexandre i Rafael Nebot.⁶⁰ I les fonts oficials també esmenten les malifetes de les partides de miquelets del coronel Felip Subias per la zona del Camp de Tarragona, i d'Antoni Prats a les rodalies de Figueres i la Bisbal.⁶¹ Aquestes informacions són ratificades també per les fonts de l'espionatge borbònic: «multitud de partidas de Miqueletes sin orden han vagueado por Cataluña, haziendo imponderables insolencias y vexaciones».⁶² I Aleix Ribalta, pagès del Palau d'Anglesola, l'any 1708 reblava el clau sobre els abusos atribuïts a aquests escamots de fusellers i voluntaris: «aquells hòmens que's levantaren en lo any 1705 en títol de miquelets, pararen en lladres, y estos eran los que feian més mal en lo pahís».⁶³ Davant aquest desolador panorama de violència i inseguretat, del qual ningú podia escapolar-se, l'any 1709 la Generalitat havia de concloure, atenent les informacions arribades des del territori, que «resta aquella terra molt destruhida, causant universalment grandíssima llàstima y particular desconuelo lo oirho [...] que continuant així en breu destruhiran totalment a tot est Pahís [ab] una total misèria».⁶⁴

El capgirament internacional esdevingut després del clamorós fracàs de la segona expedició aliada sobre Madrid de l'any 1710 representà un forçat intermedietat en la situació d'empantanament militar que s'havia viscut a Catalunya en els darrers anys, per anar tot seguit manifestament a pitjor.⁶⁵ Efectivament, el fiasco de l'ofensiva aliada, i la desbandada de les tropes imperials després de les humiliants derrotes de Brihuega i Villaviciosa, pressuposà un avançament incontenible

60. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 104, f. 238-1º, 23 de maig de 1706; ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 106, f. 32-3º, 1 d'agost de 1707. L'any 1711 una recerca ordenada per Ramon Vilana Perlas ratificava «los desórdenes que están practicando las tropas [...] del regimiento de Nebot» (ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 317, s. f., 2 de febrer de 1711).

61. Virginia LEÓN, *Entre Austrias y Borbones: El archiduque Carlos y la monarquía de España (1700-1714)*, Madrid, Sigilo, 1993, p. 196-198.

62. Reproduït per Magda FERNÁNDEZ, «Espionatge borbònic en la Barcelona austriacista: un informe de l'any 1706», a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 2, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 249.

63. Reproduït per Antoni BACH I RIU, «Crònica de la Guerra de Successió a les terres de Lleida», escrita per un pagès del Palau d'Anglesola», *Ilerda* (Lleida), XLIV (1983), p. 175.

64. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 107, f. 261-1º, 22 d'agost de 1709. Expressions semblants a BC, ms. 173, *Annals Consulars*, III, f. 74.

65. Josep M. TORRAS I RIBÉ, «La rereguarda catalana entre la darrera ofensiva aliada i el capgirament internacional (1710-1712)», *Manuscrits* (Bellaterra), núm. 18 (2000), p. 63-91.

de les línies dels exèrcits borbònics en tots els fronts.⁶⁶ En el sector central, les tropes del mariscal Starhemberg en retirada no solament es mostraren incapaces de retenir dintre de l'obediència imperial el regne d'Aragó, sinó que es veieren obligades a recular profundament les seves línies entre Cervera i Igualada, mantenint destacaments precaris en terres dels altiplans segarrencs, en una línia imprecisa entre Santa Coloma de Queralt, Cervera i Ponts.⁶⁷ Per la seva banda, en les comarques del nord de Catalunya, el setge i la capitulació de la ciutat de Girona, el gener de 1711,⁶⁸ permeteren que les tropes franceses del duc de Noailles avancessin les seves línies fins a les envistes d'Olot i portessin a terme fins i tot incursions sobre les terres de la plana de Vic, és a dir, sobre el mateix bressol de l'aixecament austriacista. Com assenyalaven els consellers de Vic a la Generalitat, «la fatal desgràcia ha cabut a tot lo Principat ab lo rendiment de la plassa de Girona, antemural que era de dit Principat, y en particular per esta ciutat [de Vic], puig sens aquella queda esta uberta y exposada a la mayor desgràcia de ser invadida y tiranitzada per lo enemich [...] per quant segons nos han dit ja té la vila de Olot».⁶⁹

En aquest nou escenari de l'avançament del front fins a les terres de la Catalunya central, el més destacable era, sens dubte, la promiscuïtat creixent dels diversos exèrcits sobre el territori, que a cada nova escaramussa permutaven les seves posicions en una deriva imprevisible, de tal manera que d'un dia per l'altre resultava gairebé impossible diferenciar els amics dels enemics. A Cervera, per exemple, entre 1711 i 1713 foren freqüents els canvis de guarnició entre borbònics i imperials, amb la consegüent incertesa dels habitants davant aquesta variable dependència dels diversos contendents.⁷⁰ També a la zona de frontera, la ciutat de

Figueres a cada nova campanya estacional canviava de mans entre borbònics i imperials,⁷¹ i Banyoles estava indefensa davant les malvestats provocades per les incursions de l'exèrcit francès del duc de Noailles.⁷² A les comarques de l'Anoia i el Bages, durant la tardor i l'hivern de 1711, els exèrcits borbònics i imperials, comandats respectivament pel duc de Vendôme i el mariscal Guido von Starhemberg, estigueren acantonats durant mesos entre els pobles de Calaf, els Prats del Rei, Rubió i Jorba, en un contingent aproximat de més de trenta mil efectius, on s'esdevingué l'anomenada «batalla de Prats del Rei»,⁷³ de resultats militars incerts, però de gran cost per a la pagesia i els habitants de la zona, amb la requisita de collites i saqueigs indiscriminats per part dels dos exèrcits.⁷⁴ Resulta alligador constatar la gran coincidència que existeix en la descripció i el diagnòstic de les malvestats provocades en aquesta època per la promiscuïtat dels exèrcits sobre els habitants de les comarques de la Catalunya central. Les fonts catalanes denuncien «la desgraciada positura del Principat [...] estretxat per la part de Urgell y Sagarra [...] lo Pahys ens queda tant devastat que's judica casi inútil».⁷⁵ I aquesta percepció era ratificada per les fonts de l'espionatge borbònic: «el Pahiz está en un miserabilísimo estado, [y] puedo asegurar con toda verdad que la hambre es casi general, y muchas vezes falta el pan».⁷⁶

En aquestes adverses circumstàncies de declivi militar, però també d'exasperació de la ciutadania aclaparada per les malifetes de la soldadesca, a través de la

austriacista durant la Guerra de Successió (1705-1713), Cervera, Museu Comarcal de Cervera, 2013, p. 18.

71. Sebastià CASANOVAS I CANUT, *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, 1978, p. 20-21.

72. Luis G. CONSTANS, «Una crònica inèdita de la Guerra de Sucesión en Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, v (1950), p. 15.

73. AHN, *Estado*, lligall 411-3, Castelar a Grimaldo, 10 de desembre de 1711; AHN, *Estado*, lligall 423, 19 de març de 1712, T'Serclaes a Grimaldo; ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 315, s. f., 29 de novembre de 1711; BUB, ms. 34, *Annals Consulars*, p. 98. Sobre aquests episodis, vegeu també Josep RIBA I GABARRÓ, «Batalles de la Guerra de Successió a Calaf i els Prats del Rei», *Miscellanea Aquilantensia* (Igualada, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada), VIII (1997), p. 185-210; Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 227, 248-258, 282-287, 299-300 i 318-347; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, 1999, p. 292-293.

74. Domingos da CONCEIÇÃO, *Diario bellico: La Guerra de Sucesión en España*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2013, p. 306-308. Vegeu també Joan FÀBREGA DE CEREROLS, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món: Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1999, p. 55 (citat per Francesc SERRA I SELLARÉS, «El setge de Cardona de l'any 1711», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), XXIII (2012), p. 276-277).

75. DACB, XXVIII, p. 198.

76. AHN, *Estado*, lligall 531, «Relación remitida de Cataluña en últimos de febrero de 1712».

66. Descripcions d'aquest desastre militar a BC, *Bonsoms*, núm. 609. També, Camilo PÉREZ MORENO, *Episodios de la Guerra de Sucesión: Asalto de Brihuega y batalla de Villaviciosa*, Guadalajara, 1911; Henry KAMEN, *Felipe V: El rey que reinó dos veces*. Madrid, Temas de Hoy, 2000, p. 99-101.

67. AHN, *Estado*, lligall 383, T'Serclaes a Grimaldo; AHN, *Estado*, lligall 410-1, 7 de març de 1711, Vallejo a Grimaldo. Els informes emesos per l'estat major borbònic sobre la delimitació de la línia del front coincideixen amb les notícies procedents de fonts catalanes. Vegeu Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB), ms. 34, *Annals Consulars*, p. 91, 30 de maig de 1711. Aquesta línia de contenció de l'exèrcit imperial es mantingué amb escasses variacions fins a l'any 1713 (AHN, *Estado*, lligall 423, Alòs a Grimaldo, 2 de febrer de 1712; AHN, *Estado*, lligall 420, Valdecañas a Mejorada, 26 d'abril de 1712).

68. ACA, *Generalitat, Esborranys dels Dietaris*, reg. 315, s. f., 20 de gener de 1711; Emilio GRAHIT PAPELL, «Gerona durante la Guerra de Sucesión», *Revista de Gerona* (Girona), núm. 20 (1895), p. 175; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, 1999, p. 280-281.

69. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 317, s. f., 31 de gener de 1711.

70. Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents de la Cervera*

documentació oficial es pot percebre que alguna cosa havia canviat en l'actitud dels pagesos i vilatans respecte a les malvestats de la guerra i les violències provocades pels exèrcits arreu del país. El que abans eren queixes formulades a les autoritats catalanes de manera respectuosa, ara començaven a traduir-se en actituds de franca hostilitat contra aquesta presència amenaçadora de les tropes, fossin de l'exèrcit que fossin.⁷⁷ L'any 1711 Pedro del Rodil, agent del secretari Vilana Perlas tramès a les terres de la Catalunya central, expressava el seu temor que es poguessin produir incidents i altercats entre pagesos, soldats i miquelets, i informava «sobre el miserable estado en que se halla esta tierra, [y que] existía el peligro de suceder muchas desgracias».⁷⁸ I la Conferència dels Comuns comparava de manera descarnada els abusos i les violències atribuïts a les tropes catalanes amb els que executava l'exèrcit borbònic: «no se distinguen las operaciones de las tropas ab los naturales, de las que los enemichs executan, ab las composiciones de las vilas y llocs [y] ab los maltractes de las personas».⁷⁹ Davant d'aquestes contingències, la situació de la majoria de contrades de Catalunya, no solament les afectades directament pels combats i les escaramusses, era literalment desesperada, i això explicaria l'exasperació dels habitants de la ruralia i el derrotisme de les institucions davant la cada vegada més aclaparadora presència de les tropes sobre el territori.

3. L'OCUPACIÓ BORBÒNICA DE CATALUNYA: EL SOTMETIMENT DEL PAÍS A SANG I FOC (1713-1714)

Totes les fonts disponibles posen de manifest que les característiques definitòries dels anys centrals de la guerra a Catalunya foren la presència persistent dels exèrcits de les Dues Corones en extenses zones del territori i les malvestats i violències executades contra la població civil. Hem de considerar, doncs, que, a mitjan 1713, quan es produeix la invasió final de l'exèrcit borbònic, el país i els seus habitants estaven exhausts, atuits per tants anys de violència i de misèria, i esmampats enfront de la successió d'esdeveniments incomprendibles que s'estaven produint davant dels seus ulls. Probablement això ens faria entendre l'aparent apatia i l'escassa bel·ligerància que es produïren en el país arran de l'ocupació borbònica, iniciada simbòli-

cament l'1 de juliol de 1713 a la ratlla de Cervera.⁸⁰ Tanmateix, la invasió de Catalunya no va ser conseqüència de cap batalla decisiva, ni del desembarcament d'un nombrós exèrcit que hagués capgirat de sobte el panorama militar. En realitat, l'avançament de l'exèrcit borbònic es va portar a terme gairebé sense disparar cap tret.⁸¹ És a dir, més que un acte de guerra convencional, va tractar-se d'un relleu pur i simple entre les guarnicions dels exèrcits imperial i borbònic, en compliment de les clàusules de l'anomenat Conveni de L'Hospitalet, signat el 22 de juny de 1713 pel comte de Königsegg, representant de l'emperador Carles VI, i pel general Ceva Grimaldi, en nom de Felip V.⁸² I sobre el terreny, els catalans solament percebien amb consternació que de manera inexplicable eren envaïts i assetjats per Felip V, i que havien estat abandonats per l'arxiduc.⁸³

Les etapes de l'ocupació borbònica s'havien preparat minuciosament des de molt temps enrere. Des de començaments de 1713 s'havien succeït les reunions de l'estat major de l'exèrcit borbònic, amb la participació del duc de Berwick, el marquès de Bedmar, el duc de Pòpuli, el príncep de T'Serclaes, el marquès de Castel Rodrigo, el comte de Bergeyck, el comte de Gondomar, el marquès de Ceva Grimaldi, el duc de Medina Sidonia, el comte de Montemar, José Patiño, el marquès de Ledesma, el tinent general José de Armendáriz, el mariscal de camp Feliciano Bracamonte, i altres militars i civils que tindrien el principal protagonisme en l'acció, amb l'objectiu d'«establecer el método en que las armas debían entrar en Cataluña».⁸⁴ Les ordres adreçades per Felip V als seus generals sobre el tractament que s'havia de donar als catalans davant les contingències que es poguessin produir durant la invasió foren taxatives, i d'una severitat fora mida: «si algunos miqueletes u otra gente tuviere el bárbaro arrojo y osadía de querer defenderse [...] dareis orden para que les haga intimar, y si no se rinden se les pasará a todos a cuchillo, [y] se haga ahorcar a los que se defendieren,

80. Sobre aquest tema, vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ, «Les etapes de l'ocupació borbònica de Catalunya (1706-1713)», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), XVII (2006), p. 21-30.

81. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 648.

82. Josep M. TORRAS I RIBÉ, «El principi de la fi de la Guerra de Successió a Catalunya: de les negociacions d'Utrecht al Conveni de L'Hospitalet (1711-1713)», a *Els Tractats d'Utrecht: Clarors i foscos de la pau, la resistència dels catalans*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives i Museu d'Història de Catalunya, 2015, p. 302-304.

83. Josep M. TORRAS I RIBÉ, «Cataluña, 1713: asediados por Felipe V, abandonados por el Archiduque», a Eliseo SERRANO (ed.), *Felipe V y su tiempo: Congreso internacional*, II, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2004, p. 211-234.

84. AHN, *Estado*, lligall 2327, epistolari entre el príncep T'Serclaes i José Grimaldo; AGS, *Gracia y Justicia*, lligall 744, Castel Rodrigo a Manuel Vadillo. Vegeu també Vicente BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 237-238.

77. Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns...*, 2008, p. 152-153.

78. Text reproduït per Josep RIBA I GABARRÓ, «Batalles de la Guerra de Successió a Calaf i els Prats de Rei», *Miscellanea Aqualatensis*, VIII (1997), p. 193.

79. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 317, s. f., febrer de 1711. Vegeu també Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns...*, 2008, p. 156.

pues además de merecer este castigo como rebeldes obstinados, convendrá se execute así para escarmiento de los otros».⁸⁵

En vista de la documentació consultada, tant procedent dels grans arxius estatals com de les col·leccions catalanes, cal dir que aquestes consignes del monarca foren executades al peu de la lletra pels seus generals, amb un rigor i una brutalitat mai no vistos. Les informacions procedents de l'estat major borbònic sobre aquesta repressió en gran escala resulten literalment esborronadores. La primera aplicació d'aquestes ordres tingué ocasió de posar-se en pràctica a Tarragona a mitjan juliol de 1713, amb motiu del relleu entre la guarnició de l'exèrcit imperial i les tropes borbòniques del marquès de Lede. Efectivament, mentre que les tropes imperials foren acomiadades amb honors militars, tal com s'havia establert en el Conveni de L'Hospitalet, molts dels combatents catalans que s'havien refugiat a la ciutat, i els voluntaris de la partida del general Nebot, fets presoners en la batalla de Torredembarra, foren penjats immediatament per ordre expressa del duc de Pòpuli, sense cap formalitat judicial, en aplicació de l'anomenat *diezmo de horca*, i la resta dels detinguts foren embarcats com a galiots en les naus de l'armada reial que es trobaven ancorades al port de Tarragona.⁸⁶ Aquestes actuacions de violència desproporcionada del duc de Pòpuli merescueren la reprovació i el retret contundent del general Villarroel, defensor de Barcelona, que les considerà contràries a les lleis de la guerra: «las actuaciones del Duque de Populi son impropias de hombres de honor y oficiales de guerra».⁸⁷

Les operacions militars per a l'ocupació de Catalunya foren planejades per l'estat major borbònic en dos escenaris clarament diferenciats. El més important —i que per si sol ja justificava la invasió— era portar a terme una ofensiva fulminant per posar setge a la ciutat de Barcelona, operació que culminà el 25 de juliol, tal com es feia constar en el dietari de la Generalitat i en la resta de fonts de l'època: «en aquest dia, molt de matinalada, lo exèrcit del enemich ha comparegut davant de esta capital, arribant fins al mas del Guinardó».⁸⁸ El segon escenari, molt més compromès i difícil d'executar, era obtenir el ràpid sotmetiment del territori i iniciar la persecució de les partides de miquelets i fusellers que s'havien reagrupat a les terres de la Catalunya cen-

tral, a l'empara de la fortalesa de Cardona, i que fustigaven la rereguarda de les tropes borbòniques. Les operacions de control del territori, però, no quedaven circumscrites a aquestes partides insurgents, sinó que la violència sectària posada en pràctica pels generals borbònics afectava d'una manera o altra tota la població.⁸⁹

El que sabem del cert, a través de les mateixes fonts borbòniques, és que en primer lloc tenien per objectiu identificar els resistents i desafectes arreu del país, i hauríem de tenir en compte que en aquesta definició s'inclouïa per activa o per passiva gairebé la totalitat dels habitants, que per aquesta raó van ser sotmesos a un sever escrutini de responsabilitats polítiques. Segons les ordres del duc de Pòpuli, els comandaments militars de cada circumscripció «debían estar muy a la mira de que se observe y vele mucho en que a los que se supiere haber sido de los más señalados en la rebelión [...] no se les permita [estar] en las ciudades, villas y lugares donde tuviesen séquito, y pudieran ser perjudiciales».⁹⁰ A moltes contrades s'emprengueren accions contra els considerats principals desafectes, «para contener y reprimir a los mal intencionados, [y] señalarles otras residencias».⁹¹ Per portar a terme aquesta persecució per tota la geografia catalana, les autoritats borbòniques, i els «botiflers» més significats de les diverses contrades, estimularen entre els habitants la delació de sospitosos, fugitius i emboscats, persecucions que sovint degeneraren en denúncies inspirades no solament per qüestions polítiques, sinó també mogudes per odis ancestrals, antagonismes personals i emulacions familiars, que en alguns casos conduïren a assassinats sectaris. Sobre aquesta violència incontrolable a escala local, i el terror i la inseguretat que difonien entre els veïns, les mateixes autoritats borbòniques havien de reconèixer que la situació se'ls havia escapat de les mans, «por lo que es difícil remediar los asesinatos y las muertes que ejecutan los paysanos».⁹²

A una escala més general, la persecució de sospitosos es portà a terme de manera implacable i exhaustiva per tot el país. El tinent general comte de Montemar, per exemple, a l'estiu de 1713 arribà a teoritzar sobre la legitimitat i conveniència de posar en pràctica mesures extremes de repressió contra la dissidència, fins a justificar l'assassinat exemplaritzant dels dirigents de la

85. AGS, *Estado*, llibre 413, f. 3v, 3 d'abril de 1713, Felip V al duc de Pòpuli.

86. Descripció de tot l'episodi a Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya: Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005, p. 39-46 (5a ed.: 2013).

87. DACB, XVIII, p. 257, 16 d'agost de 1713.

88. ACA, *Generalitat, Dietaris*, reg. 315, s. f., 25 de juliol de 1713. El mateix esdeveniment és descrit en el DACB, XXVIII, p. 93, 25 de juliol de 1713. També, BUB, ms. 34, *Annals Consulars*, p. 160; Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 621.

89. Sobre aquesta qüestió, vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ, «El tombant decisiu de la Guerra de Successió a Catalunya: evacuació de l'exèrcit imperial i repressió borbònica (1713)», a *Actes del 5è Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, II, Barcelona, Departament d'Història Moderna, 2003, p. 253-270.

90. AHN, *Estado*, lligall 444, 2 de novembre de 1713, Pòpuli a Grimaldo.

91. AHN, *Estado*, lligall 433-1, 25 d'agost de 1713, Antonio Gutiérrez a Grimaldo.

92. AHN, *Estado*, lligall 444, 2 de novembre de 1713, Pòpuli a Grimaldo.

resistència: «con poca sangre derramada se aseguran muchas vidas, y se necesita menos rigor para castigar después, y con el ejemplo se aterrorizan, escarmenando los malos, y sin tanta efusión de sangre se ve el Rey autorizado y temido». ⁹³ Una víctima especialment rellevant d'aquesta violència sectària va ser Francesc Macià i Ambert, conegut com a *Bach de Roda*, a qui els generals borbònics pararen una trampa per poder-lo detenir, i que fou executat a la forca a la ciutat de Vic, el 2 de novembre de 1713. ⁹⁴ Com a conseqüència d'aquesta tanda de depuracions i escrutinis de fidelitat, i a fi de sistematitzar la repressió, les autoritats borbòniques redactaren un cens o «llista negra», que s'anava renovant periòdicament i que contenia els noms dels considerats principals desafectes escampats pel territori. ⁹⁵ Resulta extremadament difícil avaluar l'abast d'aquesta persecució implacable de la insurgència austriacista, perquè la consigna dels generals borbònics era actuar «sin estrépito de justicia», és a dir, «sin auctos ni figura de juicio», i lamentablement aquesta manera de procedir no deixava rastre documental, i per tant no podem saber la magnitud d'aquesta repressió selectiva de la dissidència. ⁹⁶ És a dir, aquestes actuacions romanen ocultes als ulls de l'historiador, i es converteixen per tant en una repressió indetectable.

Aquests actes de violència sectària protagonitzats pels generals borbònics es varen agreujar fins a extrems mai no vistos a partir de l'expedició del diputat militar Antoni de Berenguer i del general Rafael Nebot, durant els mesos d'estiu de 1713, que després de desembarcar a Arenys de Mar recorregueren les comarques del Maresme, el Vallès, el Bages, les Guilleries i els confins del Pirineu. ⁹⁷ Els expedicionaris foren combatuts de mane-

ra implacable pel bo i millor de l'exèrcit borbònic, amb més de deu mil efectius, sota el comandament dels generals Bracamonte, Vallejo, Cano, Arpajon, Carafa, Gandolfo, Fiennes, etc., que es dedicaren durant setmanes a perseguir a sang i foc els revoltats, fins a la seva total aniquilació. Les destruccions i violències portades a terme per les tropes borbòniques representaren un canvi radical en les tàctiques de guerra utilitzades fins aquell moment, en el que podríem qualificar com a actuacions d'autèntica terra cremada arreu del territori. Com explica Francesc Bellsollé en el seu dietari, «de eixa manera seguiren la meytat de Catalunya, los uns tras los altres, lo que fou en grandíssim detriment y dany de la terra». ⁹⁸ Segons les fonts borbòniques, a la comarca del Maresme «se mandó castigar a la villa de Arenys y pueblos cercanos, porque no se habían opuesto al desembarco, [y] el marqués de Arpajon ha hecho quemar el Masnou y el lugar de Vilasar, por haver sus naturales tomado contra él las armas». ⁹⁹ I aquestes actuacions de terrorisme militar es difongueren de manera indiscriminada per tota la ruta seguida pels revoltats: «el Principat de Catalunya està sent desolat pels destacaments dels generals Bracamonte i Fiennes, que en la persecució del general Nebot han destruït totes les petites poblacions i ciutats on el general s'ha refugiat». ¹⁰⁰ Com es descrivia en els *Annals Consulars*, «los destacaments enemichs feyan se cremassen molts llocs, y entre altres Manresa, Cellent, Viladrau, Castelltersol, Arbúcies y altres, abrasant-se Catalunya tota». ¹⁰¹

La correspondència creuada entre els generals borbònics posa de manifest de manera inequívoca fins a quin punt aquestes actuacions de terrorisme militar havien esdevingut l'única manera de poder dominar el país, davant la incapacitat manifesta d'aconseguir-ho a través de la guerra convencional. ¹⁰² El mateix marquès

93. Reproduït per Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 74-75. Per a la biografia del comte de Montemar i la seva actuació a Catalunya després de la derrota de 1714, vegeu Rafael CERRO NARGÁNEZ, «José Carrillo de Albornoz y Montiel, conde de Montemar: un militar andaluz entre Cataluña e Italia (1694-1725)», *Pedralbes* (Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna), 18-II (1998), p. 531-538.

94. Antoni PLADEVALL I FONT, *Francesc Macià i Ambert, «Bach de Roda»: Heroi de la Guerra de Successió*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1996; Florenci BARNIOL I BOIXADER i Jordi VILAMALA I SALVANS, *Francesc Macià i Ambert, Bach de Roda (1658-1713): Família i trajectòria d'un dirigent de la Guerra de Successió*, les Masies de Roda, Ajuntament de les Masies de Roda, 2007; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 62-64.

95. El document portava per títol *Lista de individuos que debían ser presos, desterrados o sufrir la última pena*. Reproduïda per Mateo BRUGUERA, *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Catalunya en 1713 y 1714*, II, Barcelona, L. Fiol y Gros, 1871-1872, p. 358-359. També per Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 58-61. Les mateixes autoritats borbòniques ordenaven que «se hiciesse lista de los vecinos [...] renovándolas cada semana o cada mes».

96. Reproduït per Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 27-28 i 75.

97. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*,

2005, p. 66-76. Aportacions recents sobre el tema a Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS, «Llums i ombres d'una controvertida operació militar. L'expedició de Rafael Nebot per terres catalanes (juliol-octubre de 1713)», en les actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, 2013).

98. Reproduït per Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials...*, 1993, p. 270.

99. AHN, *Estado*, lligall 433-1, informes de Gregori Matas a Grimaldo, datats el 25 i 29 d'agost de 1713.

100. J. BAKER, *The Deplorable History of the Catalans*, Londres, J. Baker, 1714, p. xxv.

101. BC, ms. 173, *Annals Consulars*, III, p. 124. Sobre les incidències de l'expedició del diputat militar, vegeu Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 651-664; Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 214-218; Santiago ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre*, Barcelona, Albertí, 1977, p. 176-189, mapa VII; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 66-69.

102. AHN, *Estado*, lligall 433-1, epistolari extens dels generals Gandolfo, Armendáriz, Gutiérrez, Aguilar, Arpajon, etc., amb Grimaldo, donant comptes de les accions de guerra a Catalunya (3 d'agost - 25 de setembre de 1713).

de San Felipe, cronista privilegiat de les efemèrides de la guerra des del bàndol filipista, descriu que durant aquestes operacions «se hicieron prisioneros a muchos catalanes, que luego fueron entregados a la horca [o] se pasaron a cuchillo, y [las poblaciones] al incendio».¹⁰³ En definitiva, hauríem d'ésser conscients que, amb aquestes devastadores operacions de càstig portades a terme de manera indiscriminada per l'exèrcit borbònic, no es feia altra cosa que executar els plans de sotmetiment de Catalunya que ja s'havien projectat l'any 1706 com a recurs per dominar el territori per mitjà del terror i la violència contra la població civil.¹⁰⁴

A partir del malaurat i incompreensible retorn a Barcelona de l'expedició del diputat militar, aniquilada per la superioritat numèrica i la brutalitat extrema de les tropes borbòniques,¹⁰⁵ s'inicià un fràgil període de treva militar, afermada per la inquietant presència sobre el territori d'un descomunal exèrcit d'ocupació, amb destacaments i guarnicions en els principals nuclis de població i en els enclavaments estratègics, que dominava les vies de comunicació.¹⁰⁶ En aquest interval de temps els filipistes es dedicaren arreu a afermar el seu domini per mitjà d'amenaques i violències personals i familiars, amb les quals pretenien acovardir les persones que gaudien d'ascendent sobre les diverses contrades, i establir una xarxa de poder local addicte, formada pels botiflers de les diverses poblacions, per delegar-hi les tasques de pacificació del territori.¹⁰⁷ Segons les directrius dels generals borbònics, amb aquesta política del que es tractava era d'«animar a los afectos, [y] contener y reprimir a los mal intencionados».¹⁰⁸

En aquest context de precari aquietament militar, la guerra de Catalunya quedà establerta en dos fronts que inexorablement s'interferien mútuament. Per una banda, les infructuoses operacions del setge de Barcelona portades a terme pel duc de Pòpuli, model d'incompetència militar, i, per l'altra, les incursions dels resistents refugiats al castell de Cardona, que intentaven —també infructuosament— aixecar voluntaris des de les terres de la rereguarda i somoure el país per alleugerir la pressió exercida sobre la capital.¹⁰⁹ En aquestes circumstàncies de virtual empantanament

militar, per als generals borbònics s'imposà la crua realitat, i una guerra de conquesta que es prometia victoriosa i de curta durada —«un mero paseo militar», en paraules del duc de Pòpuli—¹¹⁰ s'havia convertit en un seguit d'operacions de control del territori de resultat incert, que obligaven a mantenir sobre el terreny un descomunal exèrcit d'ocupació. Amb l'arribada de l'hivern, el manteniment d'aquesta tropa d'ocupació sobre un territori hostil es convertí en peremptòria, i obligà l'estat major borbònic a basquejar-se per obtenir allotjament per als soldats i ingressos addicionals per pagar-los puntualment, ja que d'altra manera es corria el risc de caure en desordres incontrolables i episodis de rampinya indiscriminada.¹¹¹

La solució ideada per les autoritats borbòniques per resoldre aquest atzucac consistí a imposar a tots els habitants de Catalunya una fiscalitat de guerra per atendre el manteniment de les tropes, per un import de 750.000 pesos, que s'havien de pagar en uns intervals de quinze en quinze dies —d'aquí ve que el cobrament del nou impost fos batejat amb el nom de *quinzenades*.¹¹² Aquesta fiscalitat extraordinària representava a tots els efectes una nova modalitat de violència contra la població civil, que ha de ser entesa com un autèntic salt qualitatiu en la repressió borbònica, ja que no es tractava d'imposar una càrrega econòmica selectiva contra els revoltats i desafectes, sinó que afectava tots els ciutadans, excepte els assetjats dintre de Barcelona, fos quina fos la seva actitud davant els bàndols en conflicte. És a dir, als ulls dels catalans, apareixia com una descomunal represàlia politicoeconòmica, intencionalitat que era ratificada pels mateixos generals borbònics: «se debe tratar el país como de conquista».¹¹³ Tanmateix, aquests eren els pitjors auguris sobre els esdeveniments posteriors, perquè amb la imposició d'aquesta fiscalitat desorbitada s'inaugurava una espiral de violència, de moment incruenta i solapada, però no per això menys infausta per a la ciutadania. Violència per la desproporció de la càrrega fiscal, segons tots els observadors coetanis impossible de pagar, i violència pel règim de coaccions i arbitriarietats ideades pels generals borbònics per obligar el seu pagament sense

103. VICENTE BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 243-244.

104. Cf. *supra*.

105. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 3787, 21 d'octubre de 1713, Pòpuli a Grimaldo; BC, ms. 173, *Annals Consulars*, f. 124.

106. AHN, *Estado*, lligall 433-1, «Parages donde se hallan las tropas de que se compone el ejército de Cataluña», Pòpuli a Grimaldo.

107. FRANCESC DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 648.

108. AHN, *Estado*, lligall 433-1, 25 d'agost de 1713, Antonio Gutiérrez a Grimaldo; AHN, *Estado*, lligall 444, 2 de novembre de 1713, Pòpuli a Grimaldo.

109. J. BAKER, *The Deplorable History...*, 1714, p. XXIII-XXV; Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 344-345; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 77-78.

110. Diagnòstic sobre les operacions d'ocupació de Catalunya, a AHN, *Estado*, lligall 432, Patiño a Grimaldo. L'expressió del duc de Pòpuli és reproduïda per Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 186.

111. AHN, *Estado*, lligall 444, 2 de desembre de 1713, ordres del príncep de T'Serclaes; AHN, *Estado*, lligall 444, 3 de desembre de 1713, Pòpuli a Patiño.

112. AHN, *Estado*, lligall 500. El repartiment d'aquest import per vegueries és reproduït per Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 302. En aquesta transcripció s'observen alguns errors, com atribuir a la vegueria dels Prats del Rei una contribució de 7.503 pesos, quan la quantitat que consta en el document original és de 3.750 pesos.

113. AHN, *Estado*, lligall 433-2, 7 de juliol de 1713, Carafa a Grimaldo.

demores ni excuses. La situació de constrenyiment, de misèria i de patiment imposada als catalans per aquesta fiscalitat desmesurada ens és descrita de manera colpidora pel pagès Francesc Gelat: «veïx la cosa tan mal parada com mai, la gent veïx molt afligida [...] per estas vilas encara tenim les guarnicions que prou cafer tenim a replegar diners per mil imposicions que'ns demanan [...] los estragos de la província los veïx tan considerables com mai [...] en no pagar luego lo que ells volan, fan anar soldats per las casas a menjar i beurrar a son gust i, d'exa manera, la pobra gent fan allò que no podan fer [...] jo no sé com aixirem de tants grans estragos. Nostre Señor se vulla apiadar de nosaltres. Amén».¹¹⁴

El malestar de la ciutadania per la imposició d'aquest règim fiscal abusiu, que s'anava covant des de feia setmanes, esclatà en forma violenta el 4 de gener de 1714 a la petita població de Sant Martí Sarroca, propera a Vilafranca del Penedès, i en l'espai de poc temps la revolta pagesa i antifiscal es difongué arreu de Catalunya, des de zones properes a l'esclat d'aquesta primera mostra de descontentament, com ara Sant Quintí de Mediona, Castellví de Rosanes, la Pobla de Claramunt, Corbera de Llobregat, etc., fins a poblacions de la Catalunya central, del Montseny, les Guilleries i els contraforts del Pirineu, com Caldes de Montbui, Balsareny, Sallent, Arbúcies, Oristà, Viladrau, Prats de Lluçanès, Torelló, Sant Hilari Sacalm, etc. Com assenyalava Castellví, amb una certa dosi de sorpresa i perplexitat, «la revolución se encendió todo de una vez [...] en toda Cataluña, esto es desde Puigcerdá hasta el mar, desde el río Ter al Ebro, [y] con pocos días de diferencia tomaron las armas [...] casi universalmente todo lo montuoso de Cataluña».¹¹⁵ Per als generals borbònics, la relació de causa i efecte entre la revolta pagesa i la imposició de la nova fiscalitat de les quinzenades no passà en absolut desapercebuda: «la quietud que se experimentava días ha en este Principado se va alterando totalmente, y declarando una general sublevación, originada después de publicado el repartimiento de la contribución de los quartales de invierno».¹¹⁶ I aquest mateix diagnòstic sobre l'origen de la revolta era expressat per les fonts catalanes: «havent succehit la

demanda del donatiu se comensaren a alborotar los pobles de la montanya, y ay agué quientos y asbatassas, [y] així la terra se comensà a sublevar».¹¹⁷

La repressió borbònica contra la revolta pagesa i antifiscal de l'hivern de 1714 ha esdevingut un clàssic en la historiografia catalana sobre la Guerra de Successió.¹¹⁸ En la seva anàlisi caldria fer, però, algunes puntualitzacions. El que sabem del cert és que va tractar-se d'una violència extrema i d'un acarnissament inimaginable. Però des de l'origen de la protesta la majoria de les víctimes foren civils, pagesos i habitants de la ruralia, i solament d'una manera ocasional miquelets i tropes reglades. En aquest sentit hauríem de fer-nos a la idea que ens trobem davant d'una revolta primitiva, de contorns perfectament identificables, amb tots els ingredients clàssics de misèria col·lectiva i protesta antifiscal.¹¹⁹ Sobre aquest aixecament popular contra l'ocupació borbònica, Sanpere ja assenyalava amb perplexitat que el que no van aconseguir les consignes polítiques del diputat militar, es va consumir amb la desorbitada fiscalitat de les quinzenades.¹²⁰ En aquesta qüestió, la seqüència de l'inici de la revolta i la posterior repressió resulta perfectament identificable en la majoria dels casos documentats, en forma d'una perversa espiral de violència, d'acció i reacció: les quinzenades resultaven manifestament abusives i desproporcionades, i la incapacitat de fer-hi front per part de la ciutadania representava exposar-se a constants amenaces i represàlies militars; aquesta presència intimidatòria, i les violències executades arreu pels soldats, estimulaven la fugida dels habitants, els actes de protesta pagesa i les emboscades contra les tropes; les accions de

117. Testimoni d'Antoni Bellsollell, reproduït per Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials...*, 1993, p. 272.

118. Ja a l'època existí un debat contrastat sobre el tema en les gasetes i els pamflets que circulaven entre la ciutadania, en el que s'ha anomenat «la guerra dels papers». Sobre aquesta qüestió, vegeu MIREIA CAMPABADAL I BERTRAN (ed.), *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, estudi introductor de Agustí Alcoberro i Xevi Camprubí, València, Tres i Quatre, 2009, p. 59-61.

119. Per a la caracterització d'aquest concepte de revolta primitiva, vegeu el capítol «Qu'entendre par révoltes paysannes», a Hugues NEVEUX, *Les révoltes paysannes en Europe, XIV-XVIIe siècle*, París, Albin Michel, 1997, p. 35-70. Altres aportacions sobre el tema a Eric J. HOBBSAWM, *Rebeldes primitivos: Estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX*, Barcelona, Ariel, 1974, p. 169; George RUDÉ, *Protesta popular y revolución en el siglo XVIII*, Barcelona, Ariel, 1978, p. 22; L. ACCATTI, «Vive le Roi, sans talle et sans gabelle: une discussion sulle revolte contadine», *Quaderni Storici* (Roma), 21 (1972), p. 1078-1080. Protestes de característiques semblants es produïren també posteriorment al País Valencià. Vegeu Carmen CORONA, «Un motín antifiscal en el País Valenciano: el "tumulto" de Peñíscola de 1715», *Millars*, x (1985), p. 23-37; Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, «Oposición fiscal y reivindicaciones políticas. La revuelta de Peñíscola en 1715», *Contrastes: Revista de Historia Moderna* (Múrcia), núm. 3-4 (1987-1988), p. 91-103.

120. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 300.

114. Reproduït per Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials...*, 1993, p. 93-94.

115. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, IV, p. 64-67 i 388-389; Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, p. 305-310; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 91-103. Un cartografiat de la difusió de la revolta, a Santiago ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre*, 1977, p. 200-205 i mapa VIII. Vegeu també Cristina PUIG, «El Penedès, focus inicial de la resistència catalana, a finals de la Guerra de Successió», *La Fura: Informatiu de l'Alt i Baix Penedès* (Vilafranca del Penedès), núm. 949 (novembre 2000), p. 7-25.

116. AHN, *Estado*, lligall 450-1, 11 de gener de 1714, Pòpuli a Grimaldo; AHN, *Estado*, lligall 450, 17 de gener de 1714, Vallejo a Pòpuli.

contrainsurgència de l'exèrcit borbònic, amb les seqüeles d'assassinats sectaris i d'incendis de masies i collites, provocaven arreu la difusió de la protesta per les contrades veïnes, i així successivament.¹²¹

Els testimonis que es desprenen de la documentació redactada pels mateixos generals borbònics resulten allisonadors de la ferocitat i violència extrema que van ésser aplicades arreu de Catalunya per combatre els conats de la revolta pagesa. Tot i que resulta impossible establir el cost humà d'aquesta repressió, les mateixes fonts borbòniques comptabilitzen multitud de detencions sense garanties judicials i centenars d'execucions sumàries dels qui eren trobats amb armes en el transcurs dels escorcolls de masies, viles i llocs. Segons el testimoni del duc de Pòpuli, en el transcurs de la revolta «se hizo pasar a cuchillo [a los prisioneros], menos algunos que mandé ahorcar, pegándose fuego a los lugares, y espero que con estos exemplares dentro de poco tiempo estará todo quieto».¹²² Efectivament, en una macabra successió d'episodis de violència extrema —d'autèntic terrorisme militar—, tenim notícia del saqueig i incendi de centenars de masies, caserius, quadres i poblacions senceres, algunes tan importants com Torelló, Caldes de Montbui, Sant Quintí de Mediona, Moià, Espinelves, Sallent, Sitges, Arbúcies, Oliana, Peramola, Sant Hilari Sacalm, l'Alforja, Prats de Lluçanès, Sant Hipòlit de Voltregà, etc. Moltes d'aquestes operacions, en el transcurs de les quals el país fou devastat a sang i foc, són descrites amb una naturalitat esborronadora en els epistolaris dels generals borbònics. Respecte a l'incendi de Sant Quintí de Mediona, per exemple, el brigadier Diego González «atacó la villa por tres partes, consiguiendo apoderarse de ella, pasando a cuchillo a todos los que le disputaron la entrada, [y] ha mandado poner fuego a la villa, que era de 140 casas».¹²³ A Arbúcies, el general Feliciano Bracamonte «quemó tan enteramente aquella villa que sólo la iglesia se reservó del universal incendio, para que sirviese este castigo de padrón memorable para la posteridad y el escarmiento».¹²⁴ A Caldes de Montbui «los destacamentos [borbònics] saquejaren la vila, y cremaren más de la meytat, y ay mataren las personas que

121. Descripcions succintes d'aquesta seqüència d'acció i reacció, a Mateo BRUGUERA, *Historia del memorable sitio...*, 1, 1871-1872, p. 473; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 92-93.

122. AHN, *Estado*, lligall 450, 2 de febrer de 1714, Pòpuli a Grimaldo.

123. AHN, *Estado*, lligall 450-1, 11 de gener de 1714, Pòpuli a Grimaldo. Vegeu també Salvador LLORACH i Montserrat COSTA, *Conèixer Mediona, un municipi de l'Alt Penedès*, Mediona, Ajuntament de Mediona, 1993, p. 204-205; Cristina PUIG, «El Penedès, focus inicial de la resistència catalana, a finals de la Guerra de Successió», *La Fura: Informatiu de l'Alt i Baix Penedès* (Vilafranca del Penedès), núm. 949 (novembre 2000), p. 19.

124. AHN, *Estado*, lligall 449, 14 d'abril de 1714, Pòpuli a Grimaldo.

no pogueren fugir».¹²⁵ La vila de Prats de Lluçanès va ser incendiada per ordre del comte de Montemar, i segons un cronista local «fou sens dupte'l Lluçanès lloc de lluita y de grans desastres, [y] de janer a mars de 1714 fou el fort de les devastacions, incendis y terribles sofriments».¹²⁶

Amb el benentès que es tractava d'una lluita extremadament desigual, en la qual els revoltats en la majoria dels casos no eren soldats o miquelets, sinó pagesos i vilatans desesperats i atuits per la misèria i les privacions, que lluitaven en defensa de les cases, famílies i hisendes. Els generals borbònics, però, en la seva ceguesa i obcecació, tractaven amb igual rigor i desmesura els integrants de les partides insurgents de miquelets que els camperols que lluitaven per la seva supervivència. L'únic d'entre els generals borbònics que semblà haver entès en els seus justos termes la veritable etiologia de la revolta, a la vegada fruit de la desproporcionada fiscalitat de les quinzenades i de les violències militars aplicades per al seu cobrament, va ser el marquès de Valdecañas, que en un demolidor informe feia una anàlisi clarivident dels elements d'acció i reacció que esperonaven la insurgència pagesa fins a extrems inconcebibles: «si se continúa en pedir estas contribuciones con ejecución militar, no se conseguirá otra cosa que fomentar nueva sollevación de estos rebeldes, sin conseguirse el fin de recoger ningunos caudales, pues toda la gente de los pueblos abandonan sus casas y se hacen a las montañas, en cuyo caso se hace forzoso el quemar aquellos lugares, que esto no produce ningunos caudales, [y] todas estas gentes, viéndose oprimidas o quemadas sus casas, no tienen otro recurso que el de las armas para comer».¹²⁷

Les consignes donades pel duc de Pòpuli als seus generals no deixaven cap mena de dubte sobre el tractament que calia donar als revoltats: «la reincidente perfidia de estos naturales se ha hecho ya indigna de toda piedad y conmiseración, y precisa usar del hierro y el fuego para cauterizar a miembros tan dañados».¹²⁸ I, efectivament, com assenyalava el marquès de San Felipe, les operacions de l'exèrcit borbònic per aconseguir extirpar la protesta pagesa i antifiscal, i sotmetre el territori, «costaron no poca sangre, [y] caían sobre los míseros sublevados la llama, el cuchillo y el supli-

125. Reproduït per Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials...*, 1993, p. 272. Aquesta descripció és ratificada per les fonts borbòniques (AGS, *Gracia y Justicia*, lligall 836, 2 de febrer de 1714, Honorat de Pallejà al marquès de Mejorada).

126. Episodis descrits per Josep Albert PLANES I BALL, *La Guerra de Successió al Lluçanès: Desenvolupament i conseqüències del conflicte*, Prats de Lluçanès, Centre d'Estudis del Lluçanès, 2002, p. 11 i 36.

127. AHN, *Estado*, lligall 449, 10 de març de 1714, Valdecañas a Grimaldo.

128. AHN, *Estado*, lligall 450-1, 11 de gener de 1714, Pòpuli a Grimaldo.

cio». ¹²⁹ Resulta inevitable deduir d'aquestes expressions que el bagatge teòric de la repressió borbònica era fidelment continuador de la sanguinària repressió —«con sangre, hierro y fuego»— portada a terme pel duc d'Alba a Flandes i els Països Baixos a mitjan segle XVI. ¹³⁰

El clima d'aquietament forçat del territori que seguí aquestes accions de terrorisme militar deixà les mans lliures als generals borbònics per concentrar el seu esforç en les tasques del setge i l'expugnació de Barcelona. Les ordres del duc de Pòpuli eren que «se aplique todo el conato a disponer el sitio», ¹³¹ i sobre el terreny els destacaments de l'exèrcit borbònic tendiren a concentrar-se en els principals nuclis de població i en els punts estratègics que asseguraven les comunicacions. ¹³² En la tasca de sotmetiment del país portada a terme per l'exèrcit borbònic d'ocupació continuaren els actes de violència extrema contra la població civil, amb l'incendi de poblacions com l'Alforja, la Guàrdia, Prats de Lluçanès (per segona vegada), etc. ¹³³ El més destacable de l'actuació de l'exèrcit borbònic durant aquesta època va ser, però, el nou tractament que es va començar a donar als brots d'insurgència que es manifestaven d'una manera aleatòria i imprevisible pel territori. Es tractava d'un tipus de violència selectiva, que tenia per objectiu intimidar i acovardir els subjectes més significats de les diverses contrades, per mitjà de coaccions i represàlies extremes contra les famílies, com l'incendi de les cases, collites i hisendes dels considerats sospitosos. Les ordres donades pel general Bracamonte als seus subordinats eren taxatives: «se deben quemar sus casas, confiscar sus bienes y perseguirlos con la mayor viveza, hasta lograr la perdición de todas sus familias». ¹³⁴ Segons el marquès de Ledesma, l'objectiu

d'aquestes actuacions de violència extrema era exemplaritzant i dissuasiu, «para que por este medio se escarmienten, y quitarles a otros la gana de seguir el partido de los reveldes». ¹³⁵ Finalment caldria al·ludir a una pràctica de violència descarnada i especialment macabra per mitjà de la qual s'intentava extingir de soca-rel aquesta insurgència de les partides que actuaven en el rerepaís. Consistia a tallar el cap dels revoltats, i remetre'ls a les seves poblacions d'origen, a fi de terroritzar els habitants i obtenir la submissió de les diverses contrades: «se mandaron las cabezas para exemplo de todos». ¹³⁶

L'aclaparadora superioritat militar dels exèrcits de les Dues Corones per tot el país, ocupat per un monumental exèrcit de més de quaranta-set mil soldats, i la persistència d'aquestes operacions forassenyades de sotmetiment del territori —a sang i foc—, frustraren els intents de la resistència per alleugerir el setge sobre Barcelona, i en darrer terme precipitaren la derrota final de l'Onze de Setembre de 1714. No podem deixar de constatar, però, que el cost humà de la guerra i la misèria i devastació provocades pels exèrcits de Felip V —l'altra cara de la guerra— van ser incommensurables. Podríem dir, doncs, sense gaire por d'equivocar-nos, que durant els darrers mesos del conflicte, a Barcelona i arreu del territori, la situació era tan desesperada que ja no es tractava de guanyar o perdre la guerra, sinó simplement de salvar la vida, i preservar de la desfeta la família i el patrimoni. Caldria concloure, doncs, que les operacions de sotmetiment del territori portades a terme pels exèrcits borbònics van ser una autèntica guerra d'extermini, i que, per tant, en aquests darrers mesos l'èpica de la guerra no la trobem solament en l'heroisme i les penalitats extremes del setge de Barcelona, sinó també en la lluita per la supervivència que es dirimia a la rereguarda, a les diverses contrades del territori, en la resistència dels pagesos i vilatans a no deixar-se aniquilar per la barbàrie i la violència indiscriminada dels soldats de les Dues Corones borbòniques. I pensem que, en bona mesura, aquesta història encara està per escriure.

129. VICENTE BACALLAR Y SANNA, *Comentarios...*, p. 245.

130. Vegeu sobre aquest tema, Henry KAMEN, *El gran duque de Alba: Soldado de la España imperial*, Madrid, La Esfera de los Libros, 2004, p. 157-201; Geoffrey PARKER, *España y la rebelión de Flandes*, Madrid, Nerea, 1989, p. 98-141.

131. AHN, *Estado*, lligall 450, 25 de febrer de 1714, Pòpuli a Grimaldo.

132. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 1852, «Relación de los parages en que en el Principado ay tropas de guardia, cuartel y destacamiento», informe de Miguel Fernández Durán.

133. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 1590, 25 i 31 d'agost de 1714, Ledesma a Grimaldo; Josep Albert PLANES I BALL, *La Guerra de Successió al Lluçanès...*, 2002, p. 43.

134. AHN, *Estado*, lligall 434, 31 d'agost de 1713, Bracamonte a Pòpuli.

135. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 1590, 31 d'agost de 1714, Ledesma a Grimaldo.

136. ACA, *Rl. Aud.*, *Villetes*, reg. 366, f. 54-54v. Informe retrospectiu del marquès de Castel Rodrigo sobre els actes de violència executats per l'exèrcit borbònic a la zona del Baix Penedès en els darrers mesos de la guerra.